

ภูมิรัฐศาสตร์ของผี: ความสัมพันธ์กับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และอำนาจ

ในสังคมอีสานร่วมสมัย

ไทศิต เครือโสม

คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

E-mail: taisith.k@ubu.ac.th

วันที่รับบทความ: 9 พฤษภาคม 2569

วันแก้ไขบทความ: 8 มิถุนายน 2569

วันตอบรับบทความ: 16 มิถุนายน 2569

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเรื่องผี พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจในสังคมอีสานร่วมสมัย โดยใช้กรอบคิด “ภูมิรัฐศาสตร์ของผี” ร่วมกับแนวคิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเชิงพื้นที่ และการต่อรองกับอำนาจสมัยใหม่เป็นฐานในการวิเคราะห์ บทความเสนอว่า “ผี” มิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะความเชื่อพื้นบ้านหรือมรดกทางพิธีกรรม หากทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงวัฒนธรรมที่ผลิตความหมายของพื้นที่ กำหนดอาณาเขต ควบคุมการใช้ทรัพยากร จัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม และสร้างความชอบธรรมให้แก่ชุมชน งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการวิเคราะห์เอกสารและการสังเคราะห์แนวคิดจากวรรณกรรมในฐานข้อมูล Scopus ที่เกี่ยวข้องกับผี พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จิตกรรมผาผนังวัด พิธีกรรม ความทรงจำเชิงพื้นที่ ร่างทรง การท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรม และภูมิศาสตร์การเมืองของศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ผีในสังคมอีสานทำงานผ่าน 4 กลไกสำคัญ ได้แก่ การผลิตความศักดิ์สิทธิ์และความหมายของพื้นที่ การกำหนดอาณาเขตและข้อห้าม การจัดระเบียบอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคม และการสร้างความชอบธรรมในการต่อรองกับอำนาจสมัยใหม่ บทความจึงเสนอกรอบคิด “ภูมิรัฐศาสตร์

ของผี” เพื่อทำความเข้าใจผีในฐานะผู้กระทำการเชิงวัฒนธรรมที่เชื่อมโยง
ความศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ ทรัพยากร อัตลักษณ์ และอำนาจในสังคมอีสานร่วมสมัย

คำสำคัญ: ภูมิรัฐศาสตร์ของผี พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ผีปู้ตา อำนาจเชิงพื้นที่ สังคมอีสาน

Geopolitics of Spirits: Relations with Sacred Space and Power in Contemporary Isan Society

Taisith Kruasom

Faculty of Management Science, Ubon Ratchathani University

E-mail: taisith.k@ubu.ac.th

Received: May 9, 2026

Revised: June 8, 2026

Accepted: June 16, 2026

Abstract

This research article aims to explain the relationship between beliefs in spirits, sacred space, and power in contemporary Isan society. Drawing on the conceptual framework of the “geopolitics of spirits,” together with the concepts of sacred space, spatial power, and negotiation with modern forms of power, the article argues that *phi*—spirits—do not exist merely as folk beliefs or ritual heritage. Rather, they function as cultural mechanisms that produce spatial meanings, define territories, regulate resource use, organize social relations, and generate legitimacy for local communities. This study employs a qualitative research methodology through documentary analysis and conceptual synthesis of Scopus-indexed literature related to spirits, sacred spaces, Buddhist temple murals, rituals, spatial memory, spirit mediums, heritage tourism, and the political geography of religion. The findings reveal that spirits in Isan society operate through four major mechanisms: the production of sacredness and spatial meaning, the demarcation of territory and prohibitions, the organization of power and social relations, and the creation of legitimacy through negotiation with modern forms of power. The article therefore proposes the conceptual framework of the “geopolitics of spirits” as a way to understand spirits as cultural actors that connect sacredness, space, resources, identity, and power in contemporary Isan society.

Keywords: geopolitics of spirits, sacred space, Phi Pu Ta, spatial power, Isan society

บทนำ

ในสังคมอีสาน ความเชื่อเรื่อง “ผี” มีได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะคติชน ความเชื่อพื้นบ้าน หรือพิธีกรรมที่สืบทอดจากอดีตเท่านั้น หากยังเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่จัดระเบียบพื้นที่ ความสัมพันธ์ทางสังคม และอำนาจของชุมชน ความเชื่อเกี่ยวกับผีผู้คุ้มครองหมู่บ้าน ผีบรรพชน ผีปู่ตา ศาลผี ดอนปู่ตา ป่าศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่ประกอบพิธีกรรม ล้วนมีบทบาทในการกำหนดว่า พื้นที่ใดควรได้รับการเคารพ พื้นที่ใดไม่ควรถูกละเมิด ทรัพยากรใดควรใช้ภายใต้ข้อจำกัด และใครมีอำนาจในการตีความเจตจำนงของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอของ Sarakan et al. (2009) ที่อธิบายว่า สังคมอีสานมีลักษณะเด่นของการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา พราหมณ์ และการนับถือผี ซึ่งทำหน้าที่สร้างความมั่นคงและความต่อเนื่องของชุมชน

จากมุมมองดังกล่าว ผีจึงมิใช่ระบบความเชื่อที่ดำรงอยู่นอกศาสนาหรือแยกขาดจากชีวิตประจำวันของผู้คน แต่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างความหมายที่ชุมชนใช้จัดการความสัมพันธ์ ความสงบเรียบร้อยทางสังคม และความชอบธรรมในการใช้พื้นที่ ในอีกบริบทหนึ่ง Ponnamin et al. (2009) ชี้ให้เห็นว่า แม้ศาสนาและวัฒนธรรมภายนอกจะเข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนอีสาน แต่ความเชื่อท้องถิ่นยังสามารถปรับตัวและดำรงอยู่ร่วมกับระบบความเชื่อใหม่ได้ ข้อค้นพบนี้สะท้อนว่า ความเชื่อเรื่องผีในอีสานไม่ได้เป็นเพียงมรดกทางวัฒนธรรมที่หยุดนิ่ง หากเป็นระบบความหมายที่ปรับตัว ต่อรอง และดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัย

เมื่อพิจารณาในมิติพื้นที่ อีสานมิใช่เพียงภูมิภาคทางภูมิศาสตร์ หากเป็นพื้นที่ของความทรงจำ อัตลักษณ์ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ Draper et al. (2019) ชี้ว่า ชาวไทยลาวเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ข้ามพรมแดนที่มีสถานะซับซ้อนในโครงสร้างชาติไทย ขณะที่ Savage et al. (1994) เสนอว่า การทำความเข้าใจภูมิศาสตร์มนุษย์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำเป็นต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงทาง

สังคม และอำนาจทางการเมืองควบคู่กันไป เมื่อนำข้อเสนอเหล่านี้มาอ่านร่วมกับความเชื่อเรื่องผีในอีสาน จะเห็นว่า ผีและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มิใช่องค์ประกอบชายขอบของวัฒนธรรม แต่เป็นกลไกที่ช่วยผลิต รักษา และต่อรองอัตลักษณ์ของชุมชนในบริบทของความเปลี่ยนแปลง

หลักฐานจากงานศึกษาร่วมสมัยยังสะท้อนว่า ความศักดิ์สิทธิ์ในอีสานไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะศาลผีหรือพิธีกรรมพื้นบ้านเท่านั้น แต่ยังปรากฏผ่านจิตรกรรมฝาผนัง วัด เครื่องราง พิธีกรรมบูชา และการแสดงร่วมสมัย ในมิติของศิลปะทางศาสนา Chang (2025) วิเคราะห์จิตรกรรมฝาผนังวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในฐานะพื้นที่แสดงแก่นวัฒนธรรมและจิตวิญญาณท้องถิ่น ขณะที่ Xiong (2025) เสนอว่า จิตรกรรมฝาผนังวัดเป็นรูปแบบทัศนศิลป์ที่สะท้อนวัฒนธรรมท้องถิ่นและความทรงจำของชุมชน งานทั้งสองชิ้นช่วยให้เห็นว่า ความศักดิ์สิทธิ์มิได้ดำรงอยู่เฉพาะในพิธีกรรมหรือความเชื่อเหนือธรรมชาติ หากยังถูกผลิตผ่านภาพ สัญลักษณ์ พื้นที่ศิลปะ และความทรงจำร่วมของชุมชน ส่วน Chumphet et al. (2025) ชี้ให้เห็นว่า เครื่องรางในอีสานตอนล่างมิได้เป็นเพียงวัตถุมงคล แต่เป็นกระบวนการสร้างความหมายใหม่ภายใต้เงื่อนไขของสังคมร่วมสมัย

ในทำนองเดียวกัน พิธีกรรมบูชาในอีสานร่วมสมัยสะท้อนการสร้างประเพณีใหม่ที่เชื่อมโยงความศักดิ์สิทธิ์กับอัตลักษณ์ท้องถิ่นและเศรษฐกิจวัฒนธรรม (Munsap & Phakdeephasook, 2022) ส่วนในมิติการแสดง Kittikong (2022, 2023) เสนอว่า ร่างกายของนักแสดงอีสานร่วมสมัยเป็นพื้นที่ที่อัตลักษณ์ ชุมชน และความเป็นอีสานถูกผลิตและต่อรองผ่านการเคลื่อนไหว สุนทรียศาสตร์ และความทรงจำทางวัฒนธรรม งานกลุ่มนี้ทำให้เห็นว่า ความศักดิ์สิทธิ์ในอีสานร่วมสมัยไม่ได้จำกัดอยู่ในพื้นที่พิธีกรรมแบบดั้งเดิม แต่เคลื่อนตัวเข้าสู่ศิลปะ วัตถุมงคล การแสดง การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจวัฒนธรรมมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม งานวิชาการจำนวนไม่น้อยยังอธิบายความเชื่อเรื่องผีในกรอบคติชน มานุษยวิทยาศาสนา หรือวัฒนธรรมชุมชนเป็นหลัก แม้กรอบดังกล่าวมีประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจระบบความเชื่อท้องถิ่น แต่ยังไม่เพียงพอสำหรับการอธิบายว่าผีทำงานอย่างไรในฐานะกลไกของการเมืองเรื่องพื้นที่ อาณาเขต อำนาจ ทรัพยากร และความชอบธรรม Banerjee-Guha (2011) ช่วยเปิดมุมมองว่า พื้นที่มิใช่สิ่งว่างเปล่าหรือฉากหลังของสังคม หากเป็นผลผลิตของความสัมพันธ์ทางสังคมและอำนาจ ขณะที่ Morrison (2025) เสนอแนวคิด religeopolitics เพื่อชี้ให้เห็นว่า ศาสนา ความศักดิ์สิทธิ์ อารมณ์ และการปฏิบัติทางร่างกายสามารถมีบทบาทในการผลิตพื้นที่ทางภูมิรัฐศาสตร์ได้

จากช่องว่างดังกล่าว บทความนี้เสนอกรอบคิด “ภูมิรัฐศาสตร์ของผี” เพื่ออธิบายว่า ผีในวัฒนธรรมอีสานทำงานในฐานะผู้กระทำการเชิงวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการผลิตความศักดิ์สิทธิ์ การกำหนดอาณาเขต การควบคุมทรัพยากร การจัดระเบียบชุมชน และการต่อรองกับอำนาจสมัยใหม่ เช่น รัฐ ทุน ศาสนาแบบสถาบัน การท่องเที่ยว และวาทกรรมการพัฒนา กรอบคิดนี้จะช่วยขยายการศึกษาผีจากการมองในฐานะความเชื่อพื้นบ้านหรือพิธีกรรม ไปสู่การทำความเข้าใจผีในฐานะกลไกเชิงพื้นที่ที่เชื่อมโยงความศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ ทรัพยากร อัตลักษณ์ และอำนาจในสังคมอีสานร่วมสมัย

วัตถุประสงค์การวิจัย

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่

1. เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเรื่องผีในวัฒนธรรมอีสานกับการสร้างความหมายของพื้นที่ อาณาเขต และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในระดับชุมชน

2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของผี พิธีกรรม และตัวกลางทางจิตวิญญาณในการจัดระเบียบอำนาจ ความสัมพันธ์ทางสังคม การใช้ทรัพยากร และความชอบธรรมภายในชุมชนอีสาน

3. เพื่อเสนอกรอบตีความเชิงแนวคิดเรื่อง “ภูมิรัฐศาสตร์ของผี” สำหรับทำความเข้าใจพลวัตระหว่างความศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ ทรัพยากร อัตลักษณ์ และอำนาจในสังคมอีสานร่วมสมัย

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. ผี ศาสนา และการผสมผสานทางความเชื่อในอีสาน

ความเชื่อเรื่องผีในอีสานดำรงอยู่ผ่านการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา พราหมณ์ และความเชื่อท้องถิ่น โดยมีได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด หากประกอบกันเป็นระบบความหมายที่ชุมชนใช้จัดระเบียบชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคม และความมั่นคงทางวัฒนธรรม Sarakan et al. (2009) อธิบายว่า การผสมผสานดังกล่าวช่วยสร้างเสถียรภาพของชุมชน ทั้งในระดับความเชื่อ การดำเนินชีวิต และการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคม ขณะที่ Ponnamin et al. (2009) เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานไม่จำเป็นต้องทำลายความเชื่อท้องถิ่นเดิมทั้งหมด แต่สามารถนำไปสู่การปรับตัวและการอยู่ร่วมกันของระบบความหมายที่หลากหลาย

เมื่อวางข้อค้นพบดังกล่าวไว้ในกรอบที่กว้างขึ้น ความศักดิ์สิทธิ์ในอีสานจึงควรได้รับการเข้าใจในฐานะระบบความหมายแบบหลายชั้น มิใช่เพียงความเชื่อเหนือธรรมชาติหรือศรัทธาส่วนบุคคลเท่านั้น Kwan (2023) เสนอว่า spirituality ในเอเชียสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่วน Toniol et al. (2023) ชี้ว่า spirituality ในสังคมร่วมสมัยเป็นพื้นที่ของการถกเถียงทางการเมือง ประวัติศาสตร์ และขบวนการทางสังคมใหม่ ๆ ข้อเสนอเหล่านี้ช่วยให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องผีในอีสานสามารถทำงาน

ในฐานะกลไกทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงศาสนา ความศักดิ์สิทธิ์ ความทรงจำ และอำนาจในระดับชุมชน

2. พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ความทรงจำ และอัตลักษณ์

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในอีสาน เช่น ดอนปู่ตา ศาลผี วัด โบราณสถาน และพื้นที่ประกอบพิธีกรรม มิใช่เพียงสถานที่ทางกายภาพ หากเป็นพื้นที่ที่ถูกผลิตผ่านเรื่องเล่า ความทรงจำของบรรพชน และการปฏิบัติซ้ำของชุมชน Mazumdar (2022) เสนอว่า ความทรงจำเชิงพื้นที่มีบทบาทต่อความรู้สึกเป็นเจ้าของและการสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มวัฒนธรรม ขณะที่ Papachristophorou (2016) ใช้แนวคิดแผนที่เรื่องเล่าเพื่ออธิบายว่า อัตลักษณ์และความทรงจำร่วมสามารถฝังอยู่ในภูมิทัศน์ได้อย่างไร

ในบริบทอีสาน จิตรกรรมฝาผนังวัดทำหน้าที่เป็นสื่อสำคัญที่เชื่อมโยงความศักดิ์สิทธิ์กับอัตลักษณ์ท้องถิ่น Chang (2025) เน้นบทบาทของจิตรกรรมฝาผนังวัดในฐานะตัวแทนของแก่นวัฒนธรรมอีสาน ส่วน Xiong (2025) ชี้ให้เห็นว่า จิตรกรรมฝาผนังวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นรูปแบบศิลปะที่สะท้อนวัฒนธรรมท้องถิ่นและโลกทัศน์ของชุมชน งานทั้งสองเมื่ออ่านร่วมกันช่วยให้เห็นว่า ความศักดิ์สิทธิ์มิได้ดำรงอยู่เฉพาะในพิธีกรรมหรือศาลผีเท่านั้น แต่ยังปรากฏผ่านภาพ สัญลักษณ์ พื้นที่ทางศิลปะ และความทรงจำร่วมของชุมชน

กล่าวได้ว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นที่ที่ความเชื่อ ความทรงจำ และอัตลักษณ์ประกอบสร้างร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เมื่อพื้นที่ดังกล่าวถูกยอมรับว่าเป็นพื้นที่ของบรรพชน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือพลังเหนือธรรมชาติ พื้นที่นั้นย่อมมีอำนาจในการกำหนดขอบเขตของพฤติกรรม การใช้ทรัพยากร และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน ประเด็นนี้เป็นฐานสำคัญของการมองผีในฐานะกลไกเชิงพื้นที่มิใช่เพียงเนื้อหาทางคติชน

3. พิธีกรรม ร่างกาย และอำนาจทางการเมือง

ผีและพิธีกรรมมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างตัวตน สถานะทางสังคม และอำนาจภายในชุมชน Pinthongvijayakul (2018) อธิบายว่า พิธีกรรมในอีสาน เกี่ยวข้องกับการสร้าง personhood และ political subjectivity กล่าวคือ พิธีกรรม ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมทางศาสนา แต่เป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลและชุมชน มีสถานะทางสังคมและการเมือง

ในมิติของร่างทรงและตัวกลางทางจิตวิญญาณ งานของ Baird (2014) เกี่ยวกับลัทธิ Phaya Narin Songkhram ชี้ให้เห็นว่า ร่างทรงและลัทธิผีใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีบทบาทต่อการต่อรองพรมแดนทางสังคมและวัฒนธรรม ส่วน Baird and Soukhaphon (2024) แสดงให้เห็นว่า ร่างทรง พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่สามารถปะทะกันจนกลายเป็น การเมืองของดินแดนและทรัพยากรได้

ข้อค้นพบในทิศทางเดียวกันปรากฏในงานของ Beban and Work (2014) ซึ่งเสนอว่า ผีและร่างทรงในชนบทกัมพูชาสามารถกลายเป็นภาษาทางการเมืองที่ชุมชน ใช้สื่อสารความเจ็บปวดจากการสูญเสียที่ดิน งานกลุ่มนี้สะท้อนว่า ผีไม่ได้เป็นเพียงสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ในโลกความเชื่อ แต่ยังเป็นกลไกในการสื่อสารความไม่เป็นธรรม ความสูญเสีย การอ้างสิทธิ และการต่อรองกับอำนาจภายนอก

เมื่อพิจารณาร่วมกัน พิธีกรรม ร่างทรง และร่างกายในฐานะสื่อกลางของ ความศักดิ์สิทธิ์ จึงมีบทบาทต่อการผลิตอำนาจและความชอบธรรมในระดับชุมชน คำถามสำคัญจึงไม่ได้อยู่เพียงว่า ชุมชนเชื่อเรื่องผิ้อย่างไร แต่อยู่ที่ว่า ใครมีอำนาจ ตีความผี ใครสามารถพูดแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการตีความดังกล่าวส่งผลต่อการ จัดระเบียบพื้นที่ ทรัพยากร และความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างไร

4. พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การท่องเที่ยว และการช่วงชิงอำนาจ

ในสังคมร่วมสมัย พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จำนวนมากถูกดึงเข้าสู่ตรรกะของการท่องเที่ยว การพัฒนา และการอนุรักษ์แบบสถาบัน Zhu (2025) เสนอว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สามารถกลายเป็นพื้นที่ช่วงชิงระหว่างอำนาจรัฐ การเมืองเชิงพื้นที่ และการท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรมได้ ประเด็นนี้มีความสำคัญต่อสังคมอีสาน เนื่องจากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หลายแห่งมิได้ดำรงอยู่เฉพาะในฐานะพื้นที่พิธีกรรมของชุมชน แต่ถูกนำเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรม การท่องเที่ยวชุมชน และวาทกรรมการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น

Aunchistha (2025) ชี้ให้เห็นว่า การจัดการความรู้และทุนชุมชนมีบทบาทต่อความยืดหยุ่นของการท่องเที่ยวโดยชุมชนหลังวิกฤตโรคระบาด ขณะที่ Kittikong (2022, 2023) และ Srirachlao et al. (2013) แสดงให้เห็นว่า การแสดง นาฏศิลป์ และพิธีกรรมในอีสานสามารถเป็นทั้งกลไกอนุรักษ์วัฒนธรรมและพื้นที่ต่อรองอัตลักษณ์ร่วมสมัย งานกลุ่มนี้ช่วยให้เห็นว่า ความศักดิ์สิทธิ์ในอีสานร่วมสมัยมิได้หยุดนิ่งอยู่ในพื้นที่ดั้งเดิม แต่สามารถเคลื่อนเข้าสู่พื้นที่สาธารณะ เศรษฐกิจวัฒนธรรม และการเมืองของการนำเสนออัตลักษณ์ได้

ดังนั้น การพัฒนาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงมิใช่เพียงเรื่องเศรษฐกิจหรือการจัดการแหล่งท่องเที่ยว หากเกี่ยวข้องกับสิทธิทางวัฒนธรรม ความทรงจำชุมชน ความศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจในการกำหนดความหมายของพื้นที่ ประเด็นสำคัญคือเมื่อพื้นที่ที่ถูกแปลงเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวหรือพื้นที่พัฒนา ใครเป็นผู้กำหนดความหมายใหม่ของพื้นที่ ใครได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว และเสียงของชุมชนเจ้าของพื้นที่ถูกให้ความสำคัญเพียงใด

5. สรุปร่องว่างของวรรณกรรมและฐานคิดของบทความ

จากวรรณกรรมที่ทบทวนข้างต้นจะเห็นว่า งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับผีและความศักดิ์สิทธิ์ในอีสานครอบคลุมหลายมิติ ทั้งศาสนาและการผสมผสานทางความ

เชื่อ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และความทรงจำ พิธีกรรมและร่างทรง ตลอดจนการท่องเที่ยว และการช่วงชิงอำนาจ อย่างไรก็ตาม งานจำนวนมากยังแยกอธิบายประเด็นเหล่านี้เป็น รายมิติ เช่น ผีในฐานะความเชื่อท้องถิ่น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในฐานะมรดกวัฒนธรรม หรือ พิธีกรรมในฐานะกิจกรรมทางศาสนา

ช่องว่างสำคัญคือ ยังขาดกรอบวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงผีเข้ากับพื้นที่ อาณาเขต ทรัพยากร ความชอบธรรม และอำนาจสมัยใหม่อย่างเป็นระบบ บทความนี้ จึงเสนอกรอบคิด “ภูมิรัฐศาสตร์ของผี” เพื่ออธิบายว่า ผีทำงานในฐานะกลไกเชิง วัฒนธรรมและเชิงพื้นที่ที่ผลิตความหมายของพื้นที่ กำหนดข้อห้าม ควบคุมการใช้ ทรัพยากรจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม และเปิดพื้นที่ให้ชุมชนต่อรองกับรัฐ ทุณการท่องเที่ยว และวาทกรรมการพัฒนาในสังคมอีสานร่วมสมัย

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยการวิเคราะห์เอกสาร และการสังเคราะห์แนวคิดจากวรรณกรรมวิชาการที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี พื้นที่ ศักดิ์สิทธิ์ ภูมิทัศน์ทางจิตวิญญาณ จิตกรรมฝาผนังวัด พิธีกรรม การแสดง อัตลักษณ์ อีสาน การท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรม และภูมิศาสตร์การเมืองของศาสนา แหล่งข้อมูล หลักมาจากรวบรวมข้อมูลในฐานข้อมูล Scopus เนื่องจากเป็นฐานข้อมูลวิชาการที่มีการ จัดทำดัชนีบทความวิจัยจากวารสารนานาชาติหลากหลายสาขา และเหมาะสมต่อการ สืบค้นงานที่เกี่ยวข้องกับศาสนา วัฒนธรรม พื้นที่ อำนาจ และภูมิศาสตร์การเมือง ในเชิงสหวิทยาการ

การสืบค้นวรรณกรรมใช้กลุ่มคำค้นที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหลักของบทความ เช่น spirit belief, sacred space, spirit medium, ritual, spatial memory, cultural identity, heritage tourism, political geography of religion,

religeopolitics และ Isan society รวมทั้งคำที่เกี่ยวกับบริบทอีสานและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การคัดเลือกวรรณกรรมใช้เกณฑ์ 3 ประการ ได้แก่ 1) เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับผี ความศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรม หรือ spirituality 2) เป็นงานที่มีนัยสำคัญต่อการอธิบายพื้นที่ อำนาจ อัตลักษณ์ การจัดการทรัพยากร หรือความชอบธรรม และ 3) เป็นงานที่สามารถใช้สนับสนุนการสร้างกรอบคิดเชิงแนวคิดสำหรับอธิบายบริบทอีสานได้ ทั้งนี้ งานบางส่วนที่ศึกษาในบริบทอื่น เช่น กัมพูชา แอฟริกา หรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในสังคมอื่น ถูกนำมาใช้ในฐานะกรณีเปรียบเทียบ เพื่อขยายพลังอธิบายของกรอบคิดและทำให้เห็นพลวัตระหว่างความศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ และอำนาจในระดับที่กว้างขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการผ่าน 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นแรก การจัดกลุ่มวรรณกรรมตามประเด็นสำคัญ ประกอบด้วย ผีและศาสนาท้องถิ่น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และความทรงจำ พิธีกรรมและร่างทรง อัตลักษณ์และการแสดง การท่องเที่ยวชมรดกวัฒนธรรม และภูมิศาสตร์การเมืองของศาสนา ขั้นที่สอง การอ่านเชิงตีความเพื่อสกัดแนวคิดหลัก ข้อถกเถียง และตัวอย่างเชิงประจักษ์จากวรรณกรรม ขั้นที่สาม การสังเคราะห์กลไกการทำงานของผีในฐานะกลไกเชิงวัฒนธรรมและเชิงพื้นที่ และขั้นที่สี่ การพัฒนารอบแนวคิด “ภูมิรัฐศาสตร์ของผี” เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ อำนาจ ทรัพยากร อัตลักษณ์ และความชอบธรรมในสังคมอีสานร่วมสมัย

ในการสังเคราะห์แนวคิด บทความให้ความสำคัญกับงานที่ช่วยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ เรื่องเล่า ความทรงจำ และการปฏิบัติทางวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น งานของ Flint Ashery and Stadler (2025) ช่วยสนับสนุนความสำคัญของการศึกษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านการปฏิบัติจริงและรูปทรงทางกายภาพของพื้นที่ ขณะที่ Papachristophorou (2016) ชี้ให้เห็นว่า narrative maps สามารถอธิบาย

ความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องเล่า ความทรงจำ และอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดเหล่านี้ถูกนำมาใช้ร่วมกับวรรณกรรมเกี่ยวกับผี พิธีกรรม ร้างทรง พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจ เพื่อพัฒนากรอบวิเคราะห์ที่เหมาะสมกับบริบทสังคมอีสานร่วมสมัย

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดของบทความนี้วางอยู่บนการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเรื่องผี พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจในสังคมอีสานร่วมสมัย โดยพิจารณาว่า “ผี” มิได้เป็นเพียงความเชื่อพื้นบ้านหรือมรดกทางพิธีกรรม หากเป็นตัวแสดงทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทต่อการผลิตความหมายของพื้นที่ การกำหนดอาณาเขต การควบคุมการใช้ทรัพยากร การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม และการสร้างความชอบธรรมในการต่อรองกับอำนาจสมัยใหม่

กรอบแนวคิดนี้ประกอบด้วยบริบทสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ บริบทสังคม-วัฒนธรรม บริบทพื้นที่และทรัพยากร และบริบทอำนาจและโครงสร้าง บริบทสังคม-วัฒนธรรมครอบคลุมความเชื่อท้องถิ่น พุทธศาสนา พราหมณ์ การนับถือผี ภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องเล่า และความทรงจำร่วมของชุมชน บริบทพื้นที่และทรัพยากรครอบคลุม ภูมิประเทศ ป่า แม่น้ำ แหล่งน้ำ ศาลผี ดอนปู่ตา ป่าศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ประกอบพิธีกรรม และพื้นที่ต้องห้าม ส่วนบริบทอำนาจและโครงสร้างครอบคลุมรัฐ กฎหมาย นโยบาย การพัฒนา ทูต ตลาด การท่องเที่ยว ศาสนาแบบสถาบัน และโครงสร้างอำนาจภายในชุมชน

ภายใต้บริบทดังกล่าว “ผีในวัฒนธรรมอีสาน” ถูกวางเป็นตัวแสดงทางวัฒนธรรม ประกอบด้วยผีผู้คุ้มครองชุมชน ผีปู่ตา ผีเจ้าที่ ผีประจำหมู่บ้าน ผีบรรพชน ผู้ก่อตั้งชุมชน ร้างทรง หมอธรรม ผู้ประกอบพิธีกรรม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัตถุมงคล เครื่องราง

สัญลักษณ์ และเรื่องเล่า ผีจึงมิใช่เพียงสิ่งที่ชุมชนเชื่อถือ แต่เป็นศูนย์กลางของระบบความหมายที่ทำให้พื้นที่ ทรัพยากร และความสัมพันธ์ทางสังคมถูกจัดระเบียบอย่างมีนัยสำคัญ

กลไกการทำงานของผี หรือ “ภูมิรัฐศาสตร์ของผี” ในบทความนี้ประกอบด้วย 4 กลไกสำคัญ ดังนี้

1. การผลิตความศักดิ์สิทธิ์และความหมายของพื้นที่ หมายถึง กระบวนการที่ผี เรื่องเล่า พิธีกรรม ความทรงจำ และการยอมรับร่วมกันของชุมชน ทำให้พื้นที่ธรรมดากลายเป็นพื้นที่ที่มีความหมายทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ เช่น ดอนปู่ตา ศาลผี ป่าศักดิ์สิทธิ์ หรือพื้นที่ประกอบพิธีกรรม

2. การกำหนดอาณาเขตและข้อห้าม หมายถึง การที่ความเชื่อเรื่องผีทำหน้าที่สร้างเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่ใช้สอยทั่วไปกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ต้องห้าม หรือพื้นที่ที่ต้องใช้ด้วยความระมัดระวัง กลไกนี้มีผลต่อการกำกับพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน รวมถึงการควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

3. การจัดระเบียบอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคม หมายถึง การที่ผีและพิธีกรรมทำให้เกิดตำแหน่ง บทบาท และความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำพิธีกรรม ร่างทรง หมอธรรม ผู้เฒ่า ผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กลไกนี้ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมมีลำดับ ระเบียบ และความชอบธรรมภายในชุมชน

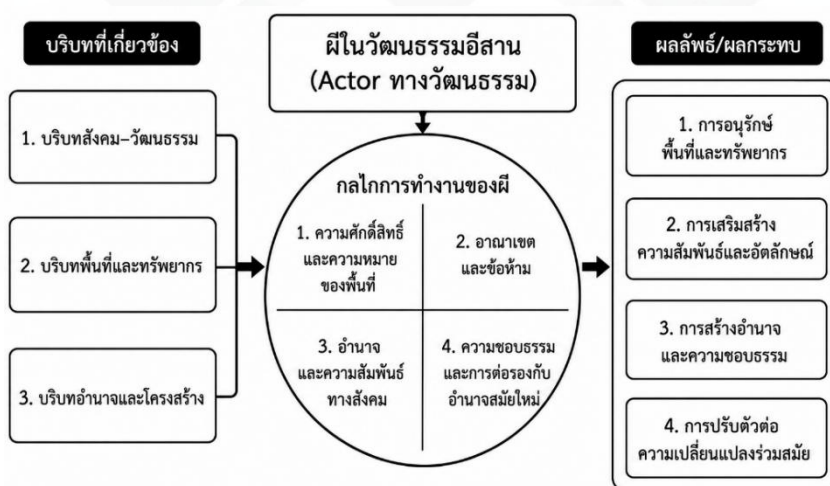
4. การสร้างความชอบธรรมและการต่อรองกับอำนาจสมัยใหม่ หมายถึง การที่ผีถูกใช้เป็นฐานทางวัฒนธรรมในการรองรับกฎเกณฑ์ของชุมชน และเป็นทรัพยากรเชิงสัญลักษณ์ที่ชุมชนใช้ต่อรองกับรัฐ ทุน ศาสนาแบบสถาบัน การท่องเที่ยว และวาทกรรมการพัฒนา โดยเฉพาะเมื่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ถูกดึงเข้าสู่กระบวนการพัฒนา การจัดการทรัพยากร หรือเศรษฐกิจวัฒนธรรม

กลไกทั้งสี่แสดงออกผ่านพิธีกรรม บุญประเพณี การเซ่นไหว้ ศาลผี ดอนปู่ตา ป่าศักดิ์สิทธิ์ วัด โบราณสถาน เรืองเล่า ตำนาน เครื่องราง วัตถุศักดิ์สิทธิ์ การแสดง ดนตรี นาฏศิลป์ และสื่อร่วมสมัย รูปแบบการแสดงออกเหล่านี้ทำให้ความเชื่อเรื่องผี มิได้ดำรงอยู่เฉพาะในระดับความเชื่อส่วนบุคคล แต่ปรากฏในฐานะปฏิบัติการทาง สังคมที่เชื่อมโยงพื้นที่ ทรัพยากร อัตลักษณ์ และอำนาจเข้าด้วยกัน

ผลลัพธ์ของกรอบแนวคิดนี้ประกอบด้วย การอนุรักษ์พื้นที่และทรัพยากร การเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและอัตลักษณ์ท้องถิ่น การผลิตอำนาจ และความชอบธรรมภายในชุมชน และการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วม สมัย กล่าวโดยสรุป กรอบคิด “ภูมิรัฐศาสตร์ของผี” ช่วยอธิบายว่า ผีในสังคมอีสาน มิได้เป็นเพียงวัตถุของความเชื่อ แต่เป็นกลไกเชิงวัฒนธรรมและเชิงพื้นที่ที่มีบทบาทต่อ การจัดระเบียบชีวิตชุมชน การกำหนดความหมายของพื้นที่ และการต่อรองกับอำนาจ ภายนอก กรอบแนวคิดการวิจัยสามารถสรุปได้ดังภาพที่ 1

ภาพ 1

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผลการวิเคราะห์และอภิปรายผล

ผลการสังเคราะห์วรรณกรรมชี้ให้เห็นว่า “ผี” ในสังคมอีสานมิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะความเชื่อพื้นบ้านหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางจิตวิญญาณเท่านั้น หากยังทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตความหมายของพื้นที่ การกำหนดอาณาเขต การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม และการสร้างความชอบธรรมให้แก่ชุมชน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ผีในวัฒนธรรมอีสานสามารถเข้าใจได้ในฐานะตัวแสดงทางวัฒนธรรม (cultural actor) ที่ทำงานผ่านพื้นที่ พิธีกรรม ความทรงจำ ข้อห้าม ตัวกลางทางสังคม และการต่อรองกับอำนาจสมัยใหม่

ข้อค้นพบหลักสามารถสังเคราะห์ได้เป็น 5 ประเด็น ได้แก่ 1) การผลิตความศักดิ์สิทธิ์และความหมายของพื้นที่ 2) การกำหนดอาณาเขต ข้อห้าม และการควบคุมทรัพยากร 3) ตัวกลางพิธีกรรมกับการจัดระเบียบอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคม 4) ความชอบธรรม การต่อรองกับอำนาจสมัยใหม่ และความเสี่ยงของการทำให้ความศักดิ์สิทธิ์เป็นสินค้า และ 5) ข้อเสนอแนะเชิงทฤษฎีว่าด้วย “ภูมิรัฐศาสตร์ของผี” ในฐานะการเมืองเชิงพื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์ ดังนี้

1. การผลิตความศักดิ์สิทธิ์และความหมายของพื้นที่

ผลการวิเคราะห์พบว่า ผีในสังคมอีสานมีบทบาทสำคัญในการทำให้พื้นที่ธรรมดากลายเป็นพื้นที่ที่มีความหมายทางสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ พื้นที่อย่างดอนปู่ตา ศาลผี ป่าศักดิ์สิทธิ์ วัด โบราณสถาน หรือพื้นที่ประกอบพิธีกรรม มิได้มีความหมายจากตำแหน่งทางภูมิศาสตร์เพียงอย่างเดียว หากมีความหมายจากเรื่องเล่า ความทรงจำ พิธีกรรม บรรพชน และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

Flint Ashery and Stadler (2025) ชี้ว่า การศึกษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จำเป็นต้องพิจารณาทั้งโครงสร้างทางกายภาพของพื้นที่และการปฏิบัติทางพิธีกรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่นั้น ขณะที่ Guluma and Lemma (2024) แสดงให้เห็นว่า

ความเชื่อพื้นเมือง ตำนาน และพิธีกรรมสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับที่ดินในลักษณะที่ลึกกว่ากรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย เมื่อเชื่อมโยงข้อค้นพบดังกล่าวกับบริบทอีสาน จะเห็นว่า ผิมีได้เป็นเพียงสิ่งที่ชุมชนเคารพ หากเป็นกลไกที่ทำให้พื้นที่กลายเป็น “พื้นที่มีชีวิต” ซึ่งมีความทรงจำ ความศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจกำกับอยู่

ในอีกมิติหนึ่ง McGrath (2003) เสนอว่า ผิสามารถดำรงอยู่ในสนามสังคมและส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว และชุมชน ข้อเสนอแนะช่วยยืนยันว่าผิไม่ใช่เพียงความเชื่อส่วนบุคคล แต่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทำให้พื้นที่และชีวิตชุมชนมีระเบียบ ความหมาย และข้อผูกพันร่วมกัน

ดังนั้น ในบริบทอีสาน ผิจึงทำหน้าที่ผลิตความศักดิ์สิทธิ์ผ่านการเชื่อมโยงพื้นที่เข้ากับบรรพชน เรื่องเล่า พิธีกรรม และความทรงจำร่วม พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงมิใช่พื้นที่ว่างเปล่าหรือพื้นที่ธรรมดาทั่วไป แต่เป็นพื้นที่ที่มีสถานะพิเศษ มีข้อห้าม มีผู้ดูแล มีเรื่องเล่ากำกับ และมีผลต่อพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน

2. การกำหนดอาณาเขต ข้อห้าม และการควบคุมทรัพยากร

ผิในสังคมอีสานยังทำหน้าที่กำหนดอาณาเขตผ่านข้อห้าม ความกลัว ความเคารพ และพิธีกรรม เส้นแบ่งที่ผิสร้างขึ้นอาจไม่ได้ปรากฏในรูปแบบรั้ว แผนที่หรือเอกสารสิทธิ์ของรัฐ แต่ปรากฏผ่านความเข้าใจร่วมกันของชุมชนว่า พื้นที่บางแห่งมีสถานะพิเศษ ไม่สามารถใช้ได้อย่างเสรี และต้องปฏิบัติต่อพื้นที่นั้นด้วยความระมัดระวัง

ข้อห้ามเกี่ยวกับผิจึงทำหน้าที่คล้ายระเบียบเชิงอาณาเขตระดับชุมชน ตัวอย่างเช่น พื้นที่ดอนปู่ตาอาจถูกมองว่าเป็นพื้นที่ห้ามตัดไม้ ห้ามล่าสัตว์ ห้ามลบหลู่หรือห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์โดยไม่ขออนุญาต แม้ข้อห้ามเหล่านี้จะไม่ใช่กฎหมายของรัฐ แต่มีอำนาจกำกับพฤติกรรมผ่านความเชื่อ ความกลัว การยอมรับร่วมกัน และบทลงโทษเชิงศีลธรรม

Sinthumule (2022) แสดงให้เห็นว่า การกำกับดูแลพื้นที่ธรรมชาติศักดิ์สิทธิ์สามารถส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรได้ ขณะที่ Baird and Soukhaphon (2024) และ Beban and Work (2014) เสนอผ่านกรณีศึกษาว่า เมื่อทุน รัฐ และโครงการพัฒนาเข้ามาเปลี่ยนแปลงพื้นที่ ความสัมพันธ์ระหว่างผี ร่างทรง และสิทธิในที่ดินอาจกลายเป็นประเด็นการเมืองอย่างเข้มข้น

ข้อค้นพบเหล่านี้สะท้อนว่า ผีมีได้มีบทบาทเฉพาะในโลกพิธีกรรม แต่ยังเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรและการควบคุมการใช้พื้นที่ ในสังคมอีสานข้อห้ามที่ผูกกับผีจึงอาจทำหน้าที่เป็นกลไกอนุรักษ์ทรัพยากรในระดับชุมชน ขณะเดียวกันก็เป็นกลไกกำกับอำนาจว่าใครสามารถเข้าใช้พื้นที่ ใครต้องขออนุญาต และใครมีสิทธิตีความว่าการกระทำใดเป็นการละเมิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

อย่างไรก็ตาม อำนาจของข้อห้ามมิได้เป็นกลางเสมอไป เพราะผู้ที่สามารถตีความข้อห้ามหรือเจตจำนงของผีย่อมมีอำนาจเหนือการกำหนดความหมายของพื้นที่ด้วย ดังนั้น ผีกับข้อห้ามจึงมิใช่เพียงกลไกอนุรักษ์ธรรมชาติ แต่ยังเกี่ยวข้องกับการจัดวางอำนาจ ความสัมพันธ์ และลำดับชั้นภายในชุมชน

3. ตัวกลางพิธีกรรมกับการจัดระเบียบอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคม

ผีไม่ได้สื่อสารกับชุมชนโดยตรงเสมอไป แต่ต้องอาศัยตัวกลาง เช่น ร่างทรง หมอธรรม ผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้เฒ่า หรือผู้นำชุมชน บุคคลเหล่านี้มีบทบาทในการตีความสัญญาณของผี กำหนดวิธีแก้ไขเมื่อเกิดการละเมิด ประกอบพิธีกรรมเพื่อฟื้นฟูสมดุล และรักษาความต่อเนื่องของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

Baird (2014) แสดงให้เห็นว่า ร่างทรงในลัทธิ Phaya Narin Songkhram มีบทบาทต่อการต่อรองพรหมแดนทางสังคมและวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขณะที่ Chua et al. (2012) เสนอภาพกว้างว่า อำนาจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มักดำรงอยู่ผ่านเครือข่าย ความสัมพันธ์ และการปฏิบัติทางสังคม มากกว่าการใช้
อำนาจแบบสถาบันเพียงอย่างเดียว

เมื่อพิจารณาในบริบทอีสาน ตัวกลางพิธีกรรมจึงไม่ได้เป็นเพียงผู้ประกอบ
พิธี แต่เป็นผู้แปลความหมายของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้กลายเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคม
บุคคลเหล่านี้อาจมีบทบาทในการตัดสินใจว่าเหตุการณ์ใดเกิดจากการละเมิดผี ต้องแก้ไข
ด้วยพิธีกรรมแบบใด ใครควรเข้าร่วม และชุมชนควรปฏิบัติต่อพื้นที่หรือบุคคล
ที่เกี่ยวข้องอย่างไร

ในสังคมร่วมสมัย อำนาจของตัวกลางทางจิตวิญญาณอาจสัมพันธ์กับ
เครือข่าย เศรษฐกิจ และการประกอบการทาง spirituality มากขึ้น Lødv (2025) ชี้ว่า
spirituality ร่วมสมัยมิได้แยกขาดจากเครือข่าย อำนาจ และการประกอบการ
ข้อสังเกตนี้ช่วยให้เห็นว่า ผีในอีสานอาจไม่ได้อยู่เฉพาะในพิธีกรรมหมู่บ้าน แต่ยัง
เชื่อมโยงกับสื่อ การท่องเที่ยว วัฒนธรรม เศรษฐกิจวัฒนธรรม และการสร้างอัตลักษณ์
ท้องถิ่นในรูปแบบใหม่

ดังนั้น ผีจึงทำหน้าที่จัดระเบียบอำนาจผ่านตัวกลางพิธีกรรม ผู้ที่ทำหน้าที่
เป็นตัวกลางไม่ได้มีอำนาจเพราะดำรงตำแหน่งทางราชการ แต่มีอำนาจเพราะชุมชน
ยอมรับว่าเขาหรือเธอสามารถสื่อสาร ตีความ และจัดการความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ได้ อำนาจลักษณะนี้จึงเป็นอำนาจเชิงวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ผ่านความเชื่อ ความไว้วางใจ
พิธีกรรม และการยอมรับร่วมกันของชุมชน

4. ความชอบธรรม การต่อรองกับอำนาจสมัยใหม่ และความเสี่ยงของการ ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์เป็นสินค้า

เมื่อชุมชนต้องเผชิญแรงกดดันจากรัฐ ทูทุน นโยบายการพัฒนา
การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน หรือการท่องเที่ยว พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อเรื่องผีอาจ
กลายเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมในการต่อรองกับอำนาจภายนอก ในกรณีกัมพูชา

Beban and Work (2014) แสดงให้เห็นว่า ฝิสามารถกลายเป็นภาษาทางการเมืองที่ชุมชนใช้พูดถึงการสูญเสียที่ดิน ความเจ็บปวด และความไม่เป็นธรรม ส่วน Baird and Soukaphon (2024) ชี้ว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และร่างทรงสามารถเผชิญหน้าโดยตรงกับโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ได้

ในบริบทอีสาน ฝิและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงอาจทำหน้าที่เป็นฐานความชอบธรรมของชุมชนในการปกป้องพื้นที่ ทรัพยากร และอัตลักษณ์ของตนเอง ความเชื่อเรื่องฝิทำให้ชุมชนสามารถอธิบายได้ว่า พื้นที่บางแห่งมิใช่เพียงที่ดินหรือทรัพยากรทางเศรษฐกิจ แต่เป็นพื้นที่ของบรรพชน ความทรงจำ และความผูกพันทางวัฒนธรรม

Zhu (2025) เสนอว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ร่วมสมัยอาจกลายเป็นพื้นที่ช่วงชิงระหว่างอำนาจรัฐ การเมืองเชิงพื้นที่ และการท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรม ประเด็นนี้สำคัญต่อสังคมอีสาน เพราะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จำนวนหนึ่งถูกนำไปเชื่อมกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวชุมชน และการสร้างภาพลักษณ์ท้องถิ่น ขณะที่ Aunchistha (2025) ชี้ว่า การจัดการความรู้ชุมชนมีบทบาทต่อความยืดหยุ่นของการท่องเที่ยวโดยชุมชนในไทยหลังวิกฤตโรคระบาด

อย่างไรก็ตาม การนำพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เข้าสู่ตรรกะของตลาดและการท่องเที่ยวมีความเสี่ยง เพราะอาจทำให้ฝิ พิธีกรรม และความทรงจำชุมชนถูกแปรเป็นสินค้า หรือถูกจัดวางใหม่ภายใต้กรอบการบริหารจัดการของรัฐและทุน ความศักดิ์สิทธิ์จึงไม่ได้ดำรงอยู่อย่างบริสุทธิ์หรือหยุดนิ่ง แต่ต้องเผชิญการตีความใหม่ การต่อรองใหม่ และบางครั้งอาจถูกทำให้กลายเป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจ

ดังนั้น ฝิจึงทำหน้าที่สองด้านพร้อมกัน ด้านหนึ่งเป็นฐานความชอบธรรมของชุมชนในการดูแลพื้นที่และทรัพยากร อีกด้านหนึ่งอาจถูกดึงเข้าสู่ตรรกะของตลาด การท่องเที่ยว และนโยบายรัฐ ซึ่งทำให้ความศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นพื้นที่ต่อรองระหว่างชุมชนกับอำนาจภายนอกอยู่ตลอดเวลา

5. ข้อสังเคราะห์เชิงทฤษฎี: ภูมิรัฐศาสตร์ของผีในฐานะการเมืองเชิงพื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้น บทความนี้เสนอว่า “ภูมิรัฐศาสตร์ของผี” ควรได้รับการเข้าใจในฐานะการเมืองเชิงพื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์ มากกว่าภูมิรัฐศาสตร์ในความหมายแคบที่เน้นรัฐ ดินแดน และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ผีในสังคมอีสานไม่ได้มีอำนาจทางการเมืองแบบรัฐ แต่มีอำนาจในการผลิตพื้นที่ กำหนดอาณาเขต จัดระเบียบความสัมพันธ์ และสร้างความชอบธรรมในระดับชุมชน

Morrison (2025) ช่วยยืนยันว่า ภูมิรัฐศาสตร์ไม่จำเป็นต้องถูกจำกัดอยู่เฉพาะรัฐ ดินแดน และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หากสามารถทำความเข้าใจผ่านศาสนา อารมณ์ พิธีกรรม และการปฏิบัติทางร่างกายได้ ในทิศทางเดียวกัน Rouhana and Shalhoub-Kevorkian (2021) เสนอว่า เมื่อการเมืองถูกทำให้ศักดิ์สิทธิ์ ความชอบธรรมทางการเมืองอาจไม่ได้มาจากกฎหมายหรือรัฐเท่านั้น แต่ยังอาจเกิดจากข้ออ้างทางศาสนา ความเชื่อ และความศักดิ์สิทธิ์ด้วย

เมื่อนำข้อเสนอเหล่านี้มาอ่านร่วมกับบริบทอีสาน จะเห็นว่า เราสามารถเข้าใจผีในฐานะตัวแสดงทางวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่อย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่ หนึ่ง ผลิตความหมายของพื้นที่ สอง กำหนดอาณาเขตและข้อห้าม สาม จัดระเบียบอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคม และสี่ สร้างความชอบธรรมในการต่อรองกับอำนาจสมัยใหม่

อย่างไรก็ตาม การใช้คำว่า “ภูมิรัฐศาสตร์ของผี” ต้องใช้อย่างระมัดระวัง เพราะหากใช้โดยไม่จำกัดความ อาจถูกวิจารณ์ว่าเป็นการนำคำระดับมหาคมาใช้กับความเชื่อระดับชุมชนอย่างเกินขอบเขต บทความนี้จึงเสนอให้เข้าใจแนวคิดดังกล่าวในความหมายเฉพาะ คือ การเมืองเชิงพื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งทำงานผ่านชุมชน

พิธีกรรม ความทรงจำ ข้อห้าม การแสดง การท่องเที่ยว การต่อรองกับรัฐ และศาสนาแบบสถาบัน

อีกประเด็นที่ควรระบุอย่างชัดเจนคือ ฆิไม่ได้มีบทบาทเชิงอนุรักษ์หรือเชิงบวกเสมอไป ในบางสถานการณ์ ฆิอาจถูกใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้ลำดับชั้นทางสังคม อำนาจของผู้นำพิธีกรรม หรือการควบคุมบางกลุ่มในชุมชน ประเด็นเรื่องเพศและอำนาจทาง spirituality จึงเป็นช่องว่างสำคัญที่ควรศึกษาเพิ่มเติม Fedele and Knibbe (2013, 2020) ชี้ให้เห็นว่า spirituality สัมพันธ์กับเพศ อำนาจ และการจัดวางสถานะทางสังคม ขณะที่ Smith (2012) ชี้ให้เห็นว่า อำนาจทางจิตวิญญาณของผู้หญิงในบริบทลอมบอก ประเทศอินโดนีเซีย มีความเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการเมืองของการเล่าเรื่องในชีวิตทางสังคม

กล่าวโดยสรุป ผลการวิเคราะห์และอภิปรายผลยืนยันว่า ฆิในสังคมอีสานมิใช่เพียงองค์ประกอบทางความเชื่อหรือพิธีกรรม หากเป็นกลไกเชิงพื้นที่ที่มีพลังในการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ พื้นที่ ทรัพยากร ความศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจกรอบคิด “ภูมิรัฐศาสตร์ของฆิ” จึงช่วยขยายการศึกษาฆิจากกรอบคติชนและศาสนาพื้นบ้าน ไปสู่การวิเคราะห์การเมืองเชิงพื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์ในสังคมอีสานร่วมสมัย

บทสรุป

บทความนี้เสนอว่า “ฆิ” ในสังคมอีสานมิได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางจิตวิญญาณ ความเชื่อพื้นบ้าน หรือมรดกทางคติชนเท่านั้น หากเป็นกลไกเชิงพื้นที่ที่มีบทบาทต่อการผลิตความหมายของพื้นที่ การกำหนดอาณาเขต การควบคุมการใช้ทรัพยากร การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม และการสร้างความชอบธรรมให้แก่ชุมชน ดอนปู่ตา ศาลผี วัด โบราณสถาน ป่าศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรม เครื่องราง เรื่องเล่า และการแสดงทางวัฒนธรรม จึงมิใช่เพียงสถานที่หรือกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ แต่เป็น

พื้นที่ที่ทำให้อำนาจของบรรพชน ความทรงจำร่วม และกฎเกณฑ์ของชุมชนยังคงมีผลต่อชีวิตประจำวัน

ข้อยุติสำคัญของบทความคือ ฝัในวัฒนธรรมอีสานควรถูกเข้าใจในฐานะ “ผู้กระทำการเชิงวัฒนธรรม” ที่มีบทบาทในการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ พื้นที่ ทรัพยากร ความศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจ ไม่ใช่เพียงสิ่งที่ผู้คนเชื่อถือในเชิงศาสนา หรือพิธีกรรมเท่านั้น กรอบแนวคิด “ภูมิรัฐศาสตร์ของผี” จึงช่วยเปิดมุมมองใหม่ต่อการศึกษาความเชื่อพื้นบ้านในอีสาน โดยเชื่อมโยงผีเข้ากับประเด็นเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ อาณาเขต อำนาจ ทรัพยากร อัตลักษณ์ การท่องเที่ยว และการต่อรองกับความเปลี่ยนแปลงร่วมสมัย

ในเชิงวิชาการ บทความนี้ช่วยเติมช่องว่างของงานศึกษาผีในอีสานที่มักอธิบายผ่านกรอบคติชน ศาสนาพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมชุมชนเป็นหลัก โดยเสนอให้มองผีผ่านกรอบการเมืองเชิงพื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์ ส่วนในเชิงปฏิบัติ กรอบคิดนี้สามารถใช้เป็นฐานสำหรับการศึกษาภาคสนามเกี่ยวกับดอนปู่ตา ป่าศักดิ์สิทธิ์ ศาลผี ร้างทรง พิธีกรรม และพื้นที่วัฒนธรรมที่กำลังเผชิญแรงกดดันจากรัฐทุน การท่องเที่ยว และโครงการพัฒนา

ดังนั้น ภูมิรัฐศาสตร์ของผีมิได้หมายความว่า ฝัมีอำนาจทางการเมืองในลักษณะเดียวกับรัฐ หากหมายถึงการชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องผีสามารถผลิต กำกับ และต่อรองความหมายของพื้นที่ อาณาเขต ความสัมพันธ์ทางสังคม และความชอบธรรมในระดับชุมชนได้อย่างมีพลัง ภายใต้บริบทอีสานร่วมสมัย ฝัจึงมิใช่เพียงมรดกของอดีต แต่เป็นระบบความหมายที่ยังคงทำงาน ต่อรอง และปรับตัวอยู่ในปัจจุบัน

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่จากบทความนี้ คือการเสนอกรอบคิด “ภูมิรัฐศาสตร์ของผี” เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเรื่องผี พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และอำนาจในสังคมอีสานร่วมสมัย บทความนี้มีได้มองผีเป็นเพียงองค์ประกอบของคติชน ความเชื่อ

พื้นบ้าน หรือพิธีกรรมทางศาสนาชาวบ้านเท่านั้น หากเสนอให้เข้าใจผิดในฐานะ “ผู้กระทำการเชิงวัฒนธรรม” ที่มีบทบาทในการผลิตความหมายของพื้นที่ กำหนดอาณาเขต ควบคุมการใช้ทรัพยากร จัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม และสร้างความชอบธรรมให้แก่ชุมชน

องค์ความรู้ใหม่นี้มีความสำคัญใน 4 ประการ ประการแรก บทความขยายการศึกษาจากกรอบคติชนและมานุษยวิทยาศาสนาไปสู่กรอบการเมืองเชิงพื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์ กล่าวคือ ฝีมือได้เป็นเพียงสิ่งที่ชุมชนเคารพนับถือ แต่เป็นกลไกที่ทำให้พื้นที่บางแห่ง เช่น ดอนปู่ตา ศาลผี ป่าศักดิ์สิทธิ์ วัด และโบราณสถาน กลายเป็นพื้นที่ที่มีสถานะพิเศษ มีความทรงจำ มีข้อห้าม และมีอำนาจกำกับพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน

ประการที่สอง บทความเสนอว่า ฝีมือหน้าที่เสมือนกลไกเชิงอาณาเขตในระดับชุมชน แม้อำนาจของฝีมือได้ปรากฏผ่านกฎหมายรัฐ แผนตราราชการ หรือเอกสารสิทธิ์ แต่ปรากฏผ่านข้อห้าม พิธีกรรม ความกลัว ความเคารพ และการยอมรับร่วมกันของชุมชน กลไกดังกล่าวทำให้ฝีมือสามารถกำหนดว่าใครเข้าถึงพื้นที่ได้ ทรัพยากรใดใช้ได้ หรือใช้ไม่ได้ และใครมีสิทธิ์ตีความความหมายของพื้นที่นั้น

ประการที่สาม บทความทำให้เห็นว่า อำนาจของฝีมือได้ดำรงอยู่อย่างลอยตัว แต่ทำงานผ่านตัวกลางทางพิธีกรรม เช่น รุ่งทรง หมอธรรม ผู้เฒ่า ผู้นำพิธีกรรม หรือผู้รู้ท้องถิ่น บุคคลเหล่านี้มิได้เป็นเพียงผู้ประกอบพิธี แต่เป็นผู้ตีความเจตจำนงของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และทำให้อำนาจของผีแปรเปลี่ยนเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคม การจัดระเบียบความสัมพันธ์ และความชอบธรรมของชุมชน

ประการที่สี่ บทความเสนอว่า ฝีมือสังคมอีสานมิได้เป็นมรดกของอดีตที่หยุดนิ่ง หากเป็นระบบความหมายที่ยังปรับตัวและต่อรองกับอำนาจสมัยใหม่ เช่น รัฐทุนนโยบายการพัฒนา การท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรม ศาสนาแบบสถาบัน และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ประเด็นนี้สอดคล้องกับฐานวรรณกรรมที่ใช้ในบทความ

ซึ่งครอบคลุมงานเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ร่างทรง จิตรกรรมฝาผนังวัด เครื่องราง ความทรงจำเชิงพื้นที่ การท่องเที่ยว และภูมิศาสตร์การเมืองของศาสนา

ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่ของบทความนี้จึงอยู่ที่การเสนอว่า “ผี” คือกลไกเชิงพื้นที่ของความศักดิ์สิทธิ์ที่ทำหน้าที่ผลิตความหมายของพื้นที่ กำหนดอาณาเขต กำกับ การใช้ทรัพยากร จัดระเบียบอำนาจ และสร้างความชอบธรรมให้แก่ชุมชนอีสานภายใต้การต่อรองกับอำนาจสมัยใหม่ กรอบคิดนี้ช่วยเปิดมุมมองใหม่ต่อการศึกษาศาสนาเชื่อพื้นบ้านในอีสาน โดยทำให้ผีไม่ถูกจำกัดอยู่ในฐานะความเชื่อหรือพิธีกรรม แต่ถูกเข้าใจในฐานะองค์ประกอบสำคัญของการเมืองวัฒนธรรมและภูมิทัศน์อำนาจในสังคมร่วมสมัย

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิและบรรณาธิการวารสารที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะอันมีคุณค่า ซึ่งมีส่วนช่วยให้บทความมีความชัดเจน สมบูรณ์ และมีความเข้มแข็งทางวิชาการมากยิ่งขึ้น ผู้เขียนขอขอบพระคุณคณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ให้การสนับสนุนด้านสภาพแวดล้อมทางวิชาการ รวมถึงเพื่อนร่วมงานที่ให้คำปรึกษาและข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ตลอดกระบวนการพัฒนาบทความ ทั้งนี้ ความคิดเห็น การตีความ และข้อสรุปทั้งหมดในบทความนี้เป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว

ประวัติผู้แต่ง

ดร. ไทศิต เครือโสม สำเร็จการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจ จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ปัจจุบันดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำคณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มีความเชี่ยวชาญด้านการบริหารธุรกิจ การจัดการเชิงกลยุทธ์ การสร้างรายได้เปรียบทางการแข่งขันอย่างยั่งยืน การวิเคราะห์ขีดความสามารถเชิงพลวัต การจัดการการดำเนินงาน และการจัดการโลจิสติกส์และโซ่อุปทาน

มีประสบการณ์ด้านการวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ และมีผลงานวิจัยและบทความวิชาการตีพิมพ์ในระดับชาติและระดับนานาชาติ

เอกสารอ้างอิง

- Aunchistha, P.-U. D. B. A. (2025). Resilience and reinvention: Knowledge management strategies for community-based tourism in post-pandemic Thailand. *Sustainable Futures*, 9, Article 100772. <https://doi.org/10.1016/j.sftr.2025.100772>
- Baird, I. G. (2014). The cult of Phaya Narin Songkhram: Spirit mediums and shifting sociocultural boundaries in northeastern Thailand. *Journal of Southeast Asian Studies*, 45(1), 50–73. <https://doi.org/10.1017/S0022463413000593>
- Baird, I. G., & Soukhaphon, A. (2024). The Belt and Road Initiative and spirit mediums: The Lower Sesan 2 Dam and sacred space in northeastern Cambodia. *Modern Asian Studies*, 58(5), 1342–1363. <https://doi.org/10.1017/S0026749X24000258>
- Banerjee-Guha, S. (2011). Space, spatiality, human geography and social science: Politics of the production of space. *Transactions of the Institute of Indian Geographers*, 33(1), 1–22.
- Beban, A., & Work, C. (2014). The spirits are crying: Dispossession of land and possessing bodies in rural Cambodia. *Antipode*, 46(3), 593–610. <https://doi.org/10.1111/anti.12073>

- Chang, Y.-L. (2025). The battle spirit: The cultural essence of Buddhist temple murals in Northeast Thailand. *Journal of Urban Culture Research*, 31, 227–254. <https://doi.org/10.14456/jucr.2025.32>
- Chua, L., Cook, J., Long, N., & Wilson, L. (2012). *Southeast Asian perspectives on power* (pp. 1–210). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203123126>
- Chumpet, K., Buarabha, H., & Plengdeesakul, B. (2025). Talismans: Forms and processes of creating new meanings in the Lower Isaan Region. *Architecture Image Studies*, 6(3), 1231–1245. <https://doi.org/10.62754/ais.v6i3.434>
- Draper, J., Garzoli, J., Kamnuansilpa, P., Lefferts, L., Mitchell, J., & Songkunnatham, P. (2019). The Thai Lao: Thailand’s largest unrecognized transboundary national ethnicity. *Nations and Nationalism*, 25(4), 1131–1152. <https://doi.org/10.1111/nana.12523>
- Fedele, A., & Knibbe, K. E. (2013). *Gender and power in contemporary spirituality: Ethnographic approaches* (pp. 1–238). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203074657>
- Fedele, A., & Knibbe, K. E. (2020). *Secular societies, spiritual selves?: The gendered triangle of religion, secularity and spirituality* (pp. 1–240). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429456923>
- Flint Ashery, S., & Stadler, N. (2025). The physical geometries of sacred spaces: Methodological challenges in applying practice-based approaches to study sacred shrines. *Archnet-IJAR: International*

Journal of Architectural Research. <https://doi.org/10.1108/ARCH-09-2024-0415>

Guluma, E. H., & Lemma, T. M. (2024). An appraisal of the Aari people's indigenous connections to and conceptions of their land (Fäč'ek፳) through their indigenous religious beliefs, myths and rituals. In *Indigenous storytelling and connections to the land: More-than-human worlds* (pp. 63–78). Springer.

https://doi.org/10.1007/978-3-031-65591-3_3

Kittikong, T. (2022). Isan contemporary performance: Embodied Isan tone in Thai contemporary performance making. *Asian Theatre Journal*, 39(1), 185–203. <https://doi.org/10.1353/atj.2022.0007>

Kittikong, T. (2023). Made to order: Corporeality and community in the contemporary Isan dancing body. In *Lives in motion: Celebrating dance in Thailand* (pp. 97–110). Routledge.

<https://doi.org/10.4324/9781003453673-7>

Kwan, S. S.-M. (2023). Introduction. In *Asian spiritualities and social transformation* (pp. 1–9). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-99-2641-1_1

Løøv, M. (2025). *Networks, entrepreneurship and power in contemporary spirituality* (pp. 1–205). Routledge.

<https://doi.org/10.4324/9781003661160>

Mazumdar, G. (2022). Topophrenia and indigenous belonging: Spatial memory in Rajbanshi poetry. *Rupkatha Journal on*

Interdisciplinary Studies in Humanities, 14(2).

<https://doi.org/10.21659/rupkatha.v14n2.ne16>

McGrath, B. B. (2003). A view from the other side: The place of spirits in the Tongan social field. *Culture, Medicine and Psychiatry*, 27(1), 29–48. <https://doi.org/10.1023/A:1023678426232>

Morrison, T. (2025). Religeopolitics and the affective spatialities of faith: Rethinking religion in geopolitical analysis. *Geography Compass*, 19(12), Article e70055. <https://doi.org/10.1111/gec3.70055>

Munsap, P., & Phakdeephassook, S. (2022). Naga worship: The creation of traditions and rituals related to Naga in contemporary Isan. *Journal of Arts and Thai Studies*, 44(1), 1–19.

Papachristophorou, M. (2016). Narrative maps, collective memory, and identities: Through an ethnographic example from the Southeast Aegean. *Narrative Culture*, 3(1), 67–86.

<https://doi.org/10.13110/narrcult.3.1.0067>

Pinthongvijayakul, V. (2018). Personhood and political subjectivity through ritual enactment in Isan (Northeast Thailand). *Journal of Southeast Asian Studies*, 49(1), 63–83.

<https://doi.org/10.1017/S00222463417000698>

Ponnamin, R., Chantachon, S., & Pansila, V. (2009). Christianity, social and cultural change for sustainable life improvement of Isan community. *Social Sciences*, 4(5), 472–477.

Rouhana, N. N., & Shalhoub-Kevorkian, N. (2021). A comparative perspective on religious claims and sacralized politics: An introduction. In *When politics are sacralized: Comparative perspectives on religious claims and nationalism* (pp. 1–30). Cambridge University Press.

<https://doi.org/10.1017/9781108768191.002>

Sarakan, P. K. P., Phothisare, S., & Pantachai, T. (2009). Cultural combination of basic beliefs of Buddhism, Brahman and spirit worship towards the stability of the Isan community. *European Journal of Social Sciences*, 10(3), 462–467.

Savage, V. R., Kong, L., & Yeoh, B. S. A. (1994). The human geography of Southeast Asia: An analysis of post-war developments. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 14(2), 229–251.

<https://doi.org/10.1111/j.1467-9493.1993.tb00050.x>

Sinthumule, N. I. (2022). Conservation effects of governance and management of sacred natural sites: Lessons from Vhutanda in the Vhembe Region, Limpopo Province of South Africa. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), Article 1067.

<https://doi.org/10.3390/ijerph19031067>

Smith, B. J. (2012). Re-orienting female spiritual power in Islam: Narrating conflict between warriors, witches and militias in Lombok.

- Indonesia and the Malay World, 40(118), 249–271.
<https://doi.org/10.1080/13639811.2012.710423>
- Srirachlao, M., Chansuwan, P., & Jantamala, U. (2013). A form of conservation and inheritance for ceremonial dance in ancient ruins of Southern Isan. *Asian Social Science*, 9(7), 200–207.
<https://doi.org/10.5539/ass.v9n7p200>
- Toniol, R., Mossière, G., & Monnot, C. (2023). Spirituality in debates: Politics, genealogy, and new movements. Introduction. *Social Compass*, 70(4), 469–480.
<https://doi.org/10.1177/00377686231222326>
- Xiong, Y. (2025). Murals of Buddhist temples in Northeastern Thailand: A manifestation of local culture in visual art. *European Public and Social Innovation Review*, 10. <https://doi.org/10.31637/epsir-2025-1422>
- Zhu, Y. (2025). Contested sacred space: State power, spatial politics, and heritage tourism. *Tourism Geographies*.
<https://doi.org/10.1080/14616688.2025.2495192>